

وب نگاشت‌ها و نقش آنها در استفاده از منابع علمی اینترنت

امین زارع

دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه تهران

چکیده

(تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۱۱/۲۵)

وب نگاشت فهرستی از سایت‌های اینترنتی در زمینه موضوعی خاص است. همان گونه که کتابشناسی‌ها فهرست منابع چاپی محسوب می‌شوند، وب نگاشت‌ها نیز سیاهه‌ای از سایت‌های اینترنتی هستند. وب نگاشت‌ها را می‌توان از جمله ابزارهای مهم و مؤثر سازماندهی و بازیابی اطلاعات علمی موجود در شبکه جهانی اینترنت دانست. مقاله حاضر، ضمن ارائه تعریفی از وب نگاشت، مزایای این ابزار را نسبت به سایر ابزارهای جست و جوی اینترنت بیان می‌کند.

کلید واژه‌ها: وب نگاشت، اینترنت، منابع علمی

مقدمه

رشد و گسترش روزافزون شبکه جهانی اینترنت باعث وقوع دگرگونی بنیادین در فرایند جستجوی اطلاعات شده است. به طوری که برآورد شده است که تا ماه مارس ۲۰۰۱، حدود ۴۳۰ میلیون نفر در سراسر جهان به اینترنت متصل بوده‌اند و تا ژوئیه ۲۰۰۰، تعداد صفحات وب در حدود ۲/۱ میلیارد صفحه برآورد شده است، که روزانه بیش از ۷ میلیون صفحه جدید به شبکه وب افزوده می‌گردد (کوشا، ۱۳۸۲).

این رشد شگرف در کنار آشفتگی و عدم سازماندهی اطلاعات در محیط اینترنت نشان می‌دهد که جستجوی اطلاعات در این محیط به فرایندی پیچیده و دشوار برای کاربران نهایی - حتی کسانی که از توانایی بالایی در این زمینه برخوردارند - تبدیل شده است.

برای غلبه بر مشکلات جستجوی اطلاعات در اینترنت راه‌حل‌ها و ابزارهای چندی طراحی شده و توسعه یافته است. استفاده از موتورهای کاوش به عنوان ابزار کاملاً ماشینی و خودکار یکی از راه‌های کاوش اینترنت است. موتورهای کاوش بر اساس کلید واژه‌ای که کاربر ارائه می‌دهد به جستجوی اطلاعات در صفحات وب می‌پردازد و الگوی نمایه‌سازی آن نیز کاملاً خودکار و مبتنی بر حذف واژگان غیرمجاز و نمایه‌سازی کامل متن است. این رویکرد در عین اینکه تا اندازه‌ای می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد، از دقت کافی برخوردار نیست و کاربرد در استفاده از موتورهای کاوش با نتایج بسیار زیادی که اکثر آنها نامرتبط و غیرمفید هستند رو به رو می‌گردد. آنها ویستا^۱ و گوگل^۲ نمونه‌هایی از موتورهای کاوش هستند.

رویکرد دیگری به جستجوی اطلاعات در اینترنت استفاده از راهنمای وب است. راهنمای وب در واقع فهرستی جامع و عام از سایت‌های وب است که توسط انسان انتخاب و گزینش شده‌اند و کاربر از طریق مرور در ساختار سلسله‌مراتبی راهنما می‌تواند به موضوع و مارک مورد نظر خود در اینترنت دسترسی پیدا کند. اوپن

دایرکتوری^۱ و یاهو^۲ نمونه‌هایی از راهنماهای وب هستند. در کنار این دو ابزار، رویکرد ثالثی نیز برای جست و جوی اطلاعات در اینترنت متصور است که از آن به عنوان وب نگاشت یاد می‌گردد. وب نگاشت، به عنوان ابزاری که بیشتر مدنظر کتابداران و اطلاع رسانیان است، می‌تواند تا حد زیادی کاربران را در استفاده بهینه از منابع علمی موجود در اینترنت یاری دهد. در اینجا سعی خواهد شد، ضمن ارائه تعریفی از وب نگاشت، نقش این ابزار در استفاده از منابع علمی وب بیان گردد.

تعریف وب نگاشت

وب نگاشت مجموعه‌ای (فهرستی) از سایت‌های اینترنتی در زمینه موضوعی خاص است (مارینو، ۱۹۹۸). در واقع، وب نگاشت فهرستی از پیوندهای فرامتن و گذرگاهی به منابع اطلاعات علمی اینترنت در حوزه موضوعی خاص است (علیمحمدی، ۲۰۰۴). فرهنگستان زبان و ادب فارسی واژه وب نگاشت را به عنوان معادل فارسی Webliography (به عنوان یک محصول) و وب نگاری را به عنوان فرایند تهیه وب نگاشت برگزیده است.^۳ پیش از این، علیمحمدی و کمیجانی از واژه وب‌شناسی در مقابل Webliography استفاده کرده‌اند (علیمحمدی و کمیجانی، ۱۳۸۱). رضایی شریف آبادی و حسن زاده نیز در مقاله خود Webliography را وب نامه ترجمه کرده‌اند (رضایی شریف آبادی و حسن زاده، ۱۳۸۲).

وب نگاشت‌ها در واقع همتای کتاب‌شناسی‌ها، اما در محیط‌های الکترونیکی هستند. همان‌گونه که کتاب‌شناسی فهرستی از کتاب‌ها در یک یا چند زمینه موضوعی است، وب نگاشت نیز فهرستی از سایت‌های اینترنتی در یک یا چند زمینه موضوعی محسوب می‌شود. در برخورد با واژه کتاب‌شناسی دو مفهوم قابل تصور است: نخست فن

1. Open Directory

2. Yahoo

۳. به نقل از دکتر عباس خزئی عضو گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

کتابشناسی به معنی فرایند گردآوری فهرست و دوم محصول این فرایند، که در «متون کتابداری ایران از آن نیز به عنوان کتابشناسی یاد می‌شود؛ البته با توجه به تفاوت ماهوی میان این دو مفهوم بهتر می‌بود که فن و فرایند گردآوری فهرست، کتاب نگاری و محصول نهایی این فرایند کتاب نگاشت نام می‌گرفت. در مورد وب نگاشت نیز به همین صورت می‌توان فرایند گردآوری سایت‌های اینترنتی و تهیه فهرست را «وب نگاری و محصول نهایی این فرایند را وب نگاشت نامید.

واژه *Webliography* را شاید نتوان در فرهنگ‌های معتبر مانند آکسفورد یا وبستر یافت، زیرا این واژه به اقتباس از واژه *Bibliography* ساخته شده است. وب نگاشت‌ها می‌توانند به صورت چاپی، الکترونیکی، یا به هر دو شکل منتشر شوند. وب نگاشت‌ها معمولاً به صورت الفبایی مرتب می‌شوند. در برخی موارد که دامنۀ موضوعی وب نگاشت گسترده است می‌توان آن موضوع را به شاخه‌های فرعی تقسیم کرد و آدرس سایت‌های اینترنتی نیز در محل خاص موضوعی خود قرار گیرند، که در این صورت کاربر با مرور سلسله مراتب موضوعی می‌تواند به اطلاعات مورد نظر خود دست یابد.

با توجه به موارد فوق، می‌توان گفت که هدف وب نگاشت‌ها گردآوری سازماندهی، و اشاعۀ نقاط دسترسی به اطلاعات تخصصی موجود در اینترنت است.

مطالعات پیشین

وب نگاشت برای نخستین بار در مقاله هریس (۱۹۹۷) مورد اشاره قرار گرفت. وی در مقاله خود اظهار می‌کند که کتابداران باید نقشی فعال در فراهم ساختن دسترسی به اطلاعات اینترنتی ایفا کنند. وی در این مقاله با اشاره به جنبه‌های مختلف کتابشناسی، وب نگاری را یکی از مهم‌ترین وظایف کتابداران می‌داند.

مارینو استفاده از وب نگاشت‌ها را به عنوان مجموعه‌ای از سایت‌های اینترنتی در زمینه موضوعی خاص مورد توجه قرار می‌دهد (مارینو، ۱۹۹۸). وی نقش وب نگاشت‌ها را یاری دادن به کاربران در یافتن اطلاعات مرتبط و مفید در محیط وب

می‌داند.

بحث وب نگاشت، برای نخستین بار در ایران توسط علیمحمدی و کمیجانی (۱۳۸۱) مطرح گردید. آنان مقاله خود را در همایش دانشجویی دانشگاه الزهرا ارائه دادند. علیمحمدی، در مقاله‌ای دیگر، ۶۹۶ وب نگاشت را مورد پیمایش قرار داد (علیمحمدی، ۲۰۰۴). نتایج تحقیق وب نشان داد که ۸۴/۹ درصد از وب نگاشت‌های مورد مطالعه، در دوره دوم حیات خود روزآمد گشته‌اند. علیمحمدی از این طریق نتیجه گرفت که وب نگاشت‌ها به عنوان ابزارهایی که مورد استفاده واقع شده‌اند از اهمیت زیادی برخوردارند. وی در مقاله دیگری نتایج تجربیات خود را در زمینه طراحی و ایجاد وب نگاشت ارائه کرد (علیمحمدی، ۲۰۰۴). این مقاله بر پایه پروژه‌ای که وی به اتفاق تعدادی از دانشجویان کارشناسی کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه علامه طباطبایی انجام داده بود تهیه گردید.

علیمحمدی بیش از سایرین به بحث در مورد وب نگاشت پرداخته است. وی دو مقاله دیگر نیز در زمینه موضوع وب نگاشت منتشر کرده است. در یکی از مقاله‌ها وی به بررسی وب نگاشت و وب نگاشت‌ها پرداخته است. وی در این مقاله وب نگاشت را معادل کتابشناسی و جزء منابع ردیف دوم و وب نگاشت وب نگاشت‌ها را معادل کتابشناسی کتابشناسی‌ها و جزء منابع ردیف سوم دانسته است (علیمحمدی، ۲۰۰۵). وی در مقاله‌ای دیگر فرایند طراحی و ایجاد یک وب نگاشت را در ۱۴ مرحله بیان کرده است که می‌تواند ابزاری مناسب برای کتابداران و اطلاع رسانی در جهت طراحی و روزآمد سازی وب نگاشت باشد (علیمحمدی، ۲۰۰۴).

رضایی شریف آبادی و حسن زاده نیز در مقاله‌ای ضمن ارائه تعریفی از وب نگاشت، وب نگاشتی را که طی طرحی تحقیقاتی در دانشگاه الزهرا طراحی شده معرفی کرده‌اند (رضایی شریف آبادی و حسن زاده، ۱۳۸۲).

دانایی مقدم و کشمیری پور (۱۳۸۳) نیز در نقدی که بر مقاله رضایی شریف آبادی و

حسن‌زاده نگاشتند، علاوه بر ذکر ایرادات این مقاله، نکات قابل توجهی را در مورد ساختار یک وب نگاشت ارائه کرده‌اند.

انواع وب نگاشت

وب نگاشت‌ها را می‌توان براساس قالب و گستره ارائه مطالب تقسیم بندی کرد. وب نگاشت‌ها براساس قالب به دو گونه چاپی و الکترونیکی تقسیم می‌شوند. در شکل چاپی فهرستی از نشانی‌های اینترنتی براساس نظمی خاص گردآوری شده، و به صورت کتاب، بولتن، بروشور، یا سایر مواد چاپی در اختیار کاربر قرار می‌گیرد. شکل الکترونیکی وب نگاشت‌ها شامل فهرستی از پیوندهای اینترنتی است که بر روی لوح فشرده یا در محیط اینترنت در یک سایت مشخص ارائه می‌گردد.

از نظر گستره ارائه مطالب، وب نگاشت‌ها به دو گونه وب نگاشت غیرگزارمانی و وب نگاشت گزارمانی تقسیم می‌شوند. وب نگاشت غیرگزارمانی تنها فهرستی از سایت‌های مرتبط با موضوعی خاص در محیط اینترنت است که هیچ‌گونه یادداشتی برای آنها تهیه نشده است. وب نگاشت گزارمانی به گونه‌ای از وب نگاشت اطلاعاتی می‌گردد که پس از ارائه نشانی سایت مورد نظر، خلاصه‌ای ادرباره سایت یاد شده، دامنه اطلاعات آن، نحوه استفاده از اطلاعات موجود در آن، تولیدکنندگان آن و مسائلی از این نوع ارائه می‌گردد. برخی از متخصصان یادداشت را جزء جدایی‌ناپذیر یک وب نگاشت دانسته‌اند و معتقدند که در کنار ذکر عنوان و نشانی سایت، ارائه یادداشت نیز الزامی است. از دیدگاه این افراد، وب نگاشت غیرگزارمانی وجود ندارد و تقسیم بندی وب نگاشت‌ها به گزارمانی و غیرگزارمانی قابل توجه نیست.

تقسیم بندی دیگر وب نگاشت‌ها براساس گستره موضوعی وب نگاشت است که آن را به دو نوع وب نگاشت عمومی و وب نگاشت اختصاصی تقسیم می‌کند. براساس این تقسیم بندی که از سیری رضایی شریف آبادی و حسن‌زاده (۱۳۸۲) ارائه شده است، وب نگاشت‌ها یا به موضوع خاصی تأکید ندارند که در این صورت عمومی هستند یا در حوزه موضوعی خاص است که وب نگاشت اختصاصی یا موضوعی نامیده

می‌شوند.

این تقسیم‌بندی تا حدی قابل تأمل است، زیرا با توجه به تعاریفی که از وب نگاشت ارائه شده، وب نگاشت فهرستی از سایت‌های اینترنتی در حوزه موضوعی خاصی است؛ از این رو، نمی‌توان تصور کرد که یک وب نگاشت بر موضوعی خاص تأکید نداشته باشد و در موضوعات مختلف به ارائه فهرست سایت‌های اینترنتی بپردازد. این نوع وب نگاشت (عمومی) تا حد زیادی همان راهنماهای وب هستند و دیگر نمی‌توان آنها را وب نگاشت نامید.

نقش وب نگاشت‌ها در استفاده از منابع علمی وب

امروزه اینترنت به یکی از ابزارهای دسترسی به منابع علمی تبدیل شده است. این شبکه جهانی، چه از نظر تعداد صفحات و چه از لحاظ تعداد کاربر، رشدی شگرف داشته است. قابلیت‌های متعدد اینترنت سبب شده است که علاوه بر استفاده‌های تجاری و تبلیغاتی، محققان و پژوهشگران نیز به این رسانه توجه و اقبال نشان دهند. امروزه پژوهشگران و محققان زیادی در سراسر دنیا از این رسانه استفاده می‌کنند و از این طریق به جست و جوی مطالب علمی می‌پردازند. اکثر این جست و جوها با استفاده از موتورهای کاوش یا راهنماهای وب صورت می‌گیرد. در این میان الگوریتم نمایه‌سازی و بازبانی صفحات وب توسط موتورهای کاوش باعث می‌شود تا کاربران با سیل عظیم یافته‌ها مواجه شوند که در بسیاری اوقات ربط چندانی به موضوع دلخواه آنان ندارد. این پدیده را کتابداران و اطلاع‌رسانان تحت عنوان ریزش کاذب اطلاعات می‌شناسند. رویکرد دیگر در زمینه جست و جوی اطلاعات موجود در اینترنت استفاده از راهنماهای وب است. راهنماهای وب در واقع فهرستی از سایت‌های وب هستند که توسط انسان گزینش شده‌اند، بر موضوع خاصی تأکید ندارند، و در واقع فهرست‌های عمومی وب هستند. با توجه به گستره موضوعی راهنماهای وب، یافتن اطلاعات تخصصی در زمینه موضوعی خاص از طریق آنها تا اندازه‌ای مشکل است و علی‌رغم اینکه کاربران هنگام استفاده از آنها با ریزش کاذب کمتری مواجه می‌گردند، این

راهنماها نیز آن گونه به باید و شاید نمی‌توانند در جست و جوی اطلاعات تخصصی و علمی مفید واقع گردند.

در سال‌های اخیر کتابداران که سازمان دهندگان اطلاعات در محیط‌های سنتی بوده‌اند، به واسطه‌های اطلاعاتی عصر جدید تبدیل شده‌اند. تجربه‌های کتابداران و اطلاع‌رسانان در حوزه‌های سازماندهی و بازیابی اطلاعات می‌تواند کمک شایانی به استفاده مؤثر از منابع علمی موجود در شبکه جهانی اینترنت کند.

یکی از راه‌حل‌هایی که کتابداران و اطلاع‌رسانان در جهت بهره‌برداری کارآمد از منابع علمی اینترنت ارائه داده‌اند استفاده از وب نگاشت‌هاست. استفاده از وب نگاشت‌ها در بازیابی اطلاعات تخصصی موجود در اینترنت تا حد زیادی باعث می‌گردد که اشکالات موتورهای جست و جو و راهنماهای وب مرتفع گردد. موتورهای جست و جو ابزارهایی کاملاً ماشینی و خودکار هستند و با توجه به اینکه فرایند جست و جوی موتورهای کاوش مبتنی بر کلید واژه‌هاست، هنگام بازیابی، مورد غیر مرتبط زیادی نیز در نتایج جست و جو مشاهده می‌گردد.

این نقیصه در راهنماهای وب تا حدودی اصلاح شده است. فرایند انتخاب و اضافه کردن سایت‌ها به لیست توسط انسان باعث می‌شود تا کثرت اطلاعات غیر مفید در نتایج جست و جو تا اندازه‌ای کاهش یابد، اما همان‌گونه که قبلاً نیز اشاره شد این راهنماها، فهرست‌هایی عمومی هستند و در جست و جوی اطلاعات علمی خاصی از اینترنت چندان کارآمد نیستند.

این دو اشکال، یعنی ریزش کاذب و بازیابی اطلاعات فراوان غیر مفید در موتورهای کاوش و عمیق بودن راهنماهای وب، در وب نگاشت‌ها کمتر مشاهده می‌شود. وب نگاشت‌ها نه تنها کاربر را با سیل اطلاعات نامرتب مواجه نمی‌کند بلکه با تمرکز بر زمینه موضوع خاص، می‌تواند ناب‌ترین و تخصصی‌ترین اطلاعات موجود در اینترنت را در اختیار وی قرار دهد.

وب نگاشت‌ها ابزارهایی مناسب در جهت استفاده مؤثر از منابع علمی اینترنت هستند و با توجه به تجربه‌های کتابداران و اطلاع‌رسانان، گردآوری،

سازماندهی، بازیابی، و اشاعه اطلاعات در محیط‌های سنتی و رسانه‌های چاپی، تهیه وب نگاشت‌ها توسط کتابداران می‌تواند تأکید دوباره بر نقش کتابداران به عنوان میانجی‌های اطلاعاتی در محیط‌های جدید باشد.

نتیجه‌گیری

امروزه اینترنت به یکی از فراگیرترین و عمومی‌ترین رسانه‌های دنیا تبدیل شده است. در کنار استفاده‌های تبلیغاتی و تجاری از این رسانه، دانشمندان و دانش‌پژوهان نیز همه روزه در این شبکه جهانی به جست و جوی اطلاعات علمی می‌پردازند. برای یافتن اطلاعات مورد نیاز در اینترنت دو ابزار ساخته شده وجود دارد که عبارتند از موتورهای کاوش و راهنماهای وب. با توجه به اینکه موتورهای کاوش هنگام جست و جوی اطلاعات، مطالب غیرمرتبط فراوانی را نیز بازیابی می‌کنند، کاربران هنگام استفاده از این ابزار با سیل عظیمی از اطلاعات غیرمفید روبه‌رو خواهند شد. از سویی دیگر، هرچند راهنماهای وب ابزارهای انسان محور هستند و آدرس‌های موجود در راهنماهای وب توسط انسان‌ها گزینش می‌گردد، گستره موضوعی این راهنماها بسیار عام است و یافتن اطلاعات خاص تخصصی و علمی از طریق راهنماهای وب نیز دشوار است.

با توجه به موارد فوق، وب نگاشت، در واقع، گذرگاهی است که کاربر را به اطلاعات تخصصی و علمی رهنمون می‌شود. این ابزار با توجه به اینکه توسط انسان طراحی می‌گردد و بر موضوعی خاص نیز تمرکز دارد، مشکل ریزش کاذب در موتورهای کاوش و عمومی بودن راهنماهای وب را مرتفع می‌سازد و کاربر را به اطلاعات علمی و مفید موجود در اینترنت هدایت می‌کند.

مآخذ

- دانایی مقدم، دلنشین؛ کشمیری پور، ستاره (۱۳۸۳). "تکاتی چند در باب مقاله وب نامه راهی به سوی استفاده مؤثر از وب جهانی". فصلنامه کتاب، ۱۵(۱)، ۲۵۸.
- رضایی شریف آبادی، سمید؛ حسن‌زاده، محمد (۱۳۸۲). "وب نامه راهی به سوی استفاده مؤثر از وب

جهانی. فصلنامه کتاب، ۱۴(۳)، ۱۵۲-۱۵۷.

علیمحمدی، داریوش؛ کمیجانی، احمد (۱۳۸۱). "کاربرد وب‌شناسی در بخش مرجع کتابخانه". ارائه شده در سمینار دانشجویی کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه الزهراء.

کوشا، کیوان (۱۳۸۲). "معیارهای ارزیابی موتورهای کاوش: رویکردی مترا پژوهی برای ارائه سبامه واریسی". اطلاع‌شناسی، ۱(۱)، ۷۹-۸۰.

Alimohammadi, D. (2004a). "Webliography: A brief report of an experience; at the

A.T.U. *Informology*, 1(3), 217-230

Alimohammadi, D. (2004b). "Are Webliographies still in use?" *The Electronic Library*, 22(2), 154-157.

Alimohammadi, D. (2004c). "Designing webliographies in an effective and simple manner, a step by step process." *Webology* 1(1). Available at: <http://www.webology.ir/2004/vln1/a2.html>.

Alimohammadi, D. (2005). "Annotated webliography of webliographies." *The Electronic Library*, 2(2), 160-172.

Harris, S.R. (1997). "Webliography: the process of building Internet subject access" *Acquisition Librarian*, 17, 3, 29-43.

Marino, N.R. (1991). "Webliographies: Much More than just a Bibliography." *Library Talk*, 11(2), 13-14, 19.

Ralph. Ellison Webliography. Available at: <http://www.centex.gseis.ucla.edu/web/io/preface.html>.